

Kniha Justa Büchlera *Pojem metódy* (Columbia University, New York 1961) zaujme svojou obsahovou náplňou tak logikov a metodológov ako aj filozofov. Jadro práce tvorí analýza vedeckej metódy a metodológie. Autor sa však neobmedzuje len na špecifické vlastnosti metód a metodológií, ale hovorí o metodickej a metodologickej problematike v širších filozofických súvislostiach.

Autor sa usiluje osvetliť objektívnu povahu metód a metodológií, ale pritom osvetľuje aj momenty metodologickej práce, ktoré charakterizujú každú ľudskú aktivitu. Ukazuje na momenty vedomého a podvedomého v metodickej činnosti, na momenty zámerného a nezámerného, na momenty vzťahu predpokladaného a skutočného výsledku a podobne.

Sympatická je snaha osvetliť povahu metodickej aktivity v mimovedeckých sférach, jednak v bežnom živote, ale aj v oblastiach umeleckej tvorby, súdnej praxe a podobne. Podtextom celej práce je snaha vyhnúť sa čisto racionalistickému výkladu metodologickej činnosti a súčasne naupadnúť ani do iracionálneho vysvetľovania.

Vlastné názory vykladá Büchler na kritike názorov mnohých filozofov a filozofických smerov. Vyslovuje mnoho závažných a podnetných myšlienok. Ale jeho vlastné riešenie nie je dostatočne uspokojujúce, pretože vôbec nevie postihnúť objektívny základ ľudskej aktivity. Vychádza z pozitivistického výkladu „faktov“ ako daností, dokazuje, že „symboly“ nemajú menší význam než to, čo označujú, ale vzťah medzi vedomím, poznaním a objektívnou skutočnosťou nevie vyriešiť.

Veľmi zaujímavé sú tie časti práce, ktoré analyzujú subjektívnu stránku ľudskej aktivity. Na príklade dejín filozofie sa rieši vzťah invencie, imaginácie a abstrakcie v metodickej tvorbe, ako aj úloha intuície a ľudského správania. Autor sa snaží o racionálny výklad významu ľudskej subjektí-

vity, ale veľmi často proti pôvodným zámerom upadá do racionalizmu. Prejavuje sa to najmä vtedy, keď rieši problematiku kategórií prostriedku a cieľa. Najslabšie časti výkladu sú spojené s výkladom subjektívnej voľby a objektívnej determinovanosti pri stanovení cieľa a voľbe prostriedkov. Preto kritika pragmatizmu vyznieva veľmi nepresvedčivo, a nie je zásadná. Pragmatizmus kritizuje fakticky len za to, že uprednostňuje jednu formu metodickej aktivity proti druhej. Nekritizuje podstatu pragmatického chápania ľudskej aktivity ako takej.

II

Veľmi zaujímavá je sama analýza vedeckej metódy. Autor zdôrazňuje metódu predovšetkým ako ľudskú schopnosť manipulovať prírodnými celkami cielavedome a so znalosťou. Polemizuje proti snahe chápať metódu len ako reprodukciu prírodného poriadku a akceptuje anticipačný charakter metódy. Trvďí, že termín „perspektíva“ je oveľa preferovanejším termínom než termín „poriadok“. „Obyčajný poriadok nemôže obsiahnuť ľudskú existenciu, kým perspektívny poriadok môže“, píše autor.

Vo vedeckej aktivite sa osvetľuje úloha hľadania, z čoho vyplýva aj heuristický význam metódy. Metóda poskytuje podľa Büchlera možnosť voľby a riešenia. Autorova polemika správne vystihuje slabé stránky mechanistického názoru, ale upadá do druhého extrému. Prílišné zdôrazňovanie subjektívnosti obchádza objektívne determinanty subjektívnej voľby.

Autor poukazuje aj na možnosti splytčenia metódy. Úspešná metóda sa môže stať stereotypom, ktorý sa už prijíma bez úvahy. Ak je takýto stereotyp aj sociálne podmienený, môže sa stať základom sektarstva a protivedeckého myslenia. V tejto súvislosti autor zdôrazňuje, že každá metóda má vlastné obmedzenie a slabiny, a

preto nie je správne pri výklade metód poukazovať len na prednosti. Vedecké pochopenie metódy žiada poukázať aj na jej negatívne momenty.

Interesantné je riešenie vzťahu medzi metódou a metodológiou. Büchler analyzuje dva významy pojmu metodológia. V prvom význame „metodologické otázky sú tie, ktoré sa zaoberajú metódami ako svojím látkovým subjektom, začiatkom, odborom, povahou a relatívnou hodnotou metód“. V druhom význame metodológia vyjadruje skôr „racionálny princíp metódy“ a v tomto zmysle je „filozofiou“ alebo „teóriou metódy“. Filozofi vedy nemôžu postihnúť všetky aspekty metódy, ale len logiku ich opreácií. Je možné len súhlasiť s poznámkou, že skúmanie povahy metódy nie je možné obmedziť na logickú stránku.

Na základe analýzy povahy vedeckej metodológie sa zaoberá aj metodologickou činnosťou v iných oblastiach. Zvlášť si všíma oblasti umenia. Je možné len súhlasiť s tým, že metodologická činnosť v oblasti umenia sa nedá stotožňovať s metodologickou činnosťou v oblasti vedy. Hoci v umení nemôže prevažovať scientný aspekt poznania, predsa len má význam analýza umeleckej tvorby. Metodológia vždy niečo aj predpisuje, kým v umení toto predpisovanie nemôže hrať významnú úlohu. Preto Büchler zavádza nový pojem „metodografia“. Metodografická analýza umeleckej tvorby pomáha umelcovi odkryť opakujúce sa momenty v jeho vlastnej praxi, stimuluje ostatných umelcov a poskytuje materiál filozofom, ktorí zo svojho hľadiska robia abstraktné komparatívne štúdie.

Hoci Büchlerove názory na metodológiu alebo metodografiu umeleckej tvorby sú sporné, predsa len pozitívny význam má racionálny prístup k analýze umeleckej tvorby. Žiaľ, u nás mnohí literáti sa snažia potlačiť význam racionálnej analýzy svojej tvorby, argumentujú tým, že si nič predpisovať nedajú. Sympatické je Büchlerovo konštatovanie, že filozofická analýza spôsobov umeleckej tvorby nevystupuje

ako direktíva vzhľadom k umelcovi, ale jednako umenie stimuluje.

III

Vyústením Büchlerovej práce je analýza vzťahu špeciálnych metód a metodológií k filozofii. Autor poukazuje na sprostredkovaný charakter filozofie a na fakt, že filozofia sa nemôže viazať osobitne na nijaké špecifické metódy. Hoci aktívna stránka pri použití metód vo filozofii vzrastá, predsa len nie je neobmedzená.

Rozdiel medzi použitím metód vo vede a filozofii formuluje Büchler takto: „Vedecké a umelecké reflektujú na svoje vlastné metódy, avšak nie tým metodickým spôsobom, ktorým prekračujú svoje vlastné metódy. Možno súhlasiť s autorom, keď ukazuje, že vo filozofii preverenie metódy vedie často k jej prekročeniu, k jej modifikácii. „Metóda môže otvoriť cestu ku krokom vrcholiacim v jej vlastnej metamorfóze.“

Autor poukazujúc na sprostredkovaný charakter filozofie tvrdí, že filozofia nie je závislá od jednej modifikovanej metódy, ale od všetkých ostatných metód, na ktoré sa primerane odvoláva. Vo filozofii jestvuje veľké bohatstvo metód. Určité metódy sú vždy spojené s konšteláciou určitých ideí. Tým sa môžu určité filozofické smery líšiť. Ak však pochopíme filozofiu systémovo, uznáme, že každá metóda môže prispieť k rozvoju filozofie ako celku, hoci sama bola prekonaná. Filozofia ako celok je viac než len súbor metód. Neprestajúc prekonávanie metód a otváranie nových problémov znemožňuje, aby sa filozofia považovala za definitívne uzatvorený systém.

S podobnými názormi je možné vcelku súhlasiť. Ale najväčšia slabina Büchlerovej práce je v tom, že nevie postihnúť povahu otvorenosti filozofického systému a tým aj povahu prekonávania metód. Nevie postihnúť vzťah filozofie ku skutočnosti a z tohto aspektu aj pretvárajúcu úlohu filozofie. Nepostihuje preto ani verifikova-

teľnosť metód z hľadiska spoločensko-historickej praxe.

*

Práca je písaná esejistickou formou.

Karol Kasal

NOVÉ POLSKÉ PRÁCE Z TEORETICKEJ SOCIOLOGIE

Je viac-menej prirodzené tvrdenie, že kategoriálna výstavba sociologických systémov je základným predpokladom rozvoja sociologickej teórie i praxe v tom zmysle, že spätne ovplyvňuje účinné uplatňovanie sociológie v praxi.

Zdá sa, že pri súčasnom zoznamovaní sa s výsledkami poľskej sociológie majú stále väčší význam tie práce, ktoré prinášajú fundované teoretické pohľady na problémy, ktoré treba riešiť skôr alebo neskôr i našim sociológom.

Práce významných poľských sociológov Jána Szczepeńskiego, *Zagadnienia socjologii współczesnej* (Varšava 1965, strán 131) a Jerzyho J. Wiatra, *Socjologia zaangażowana* (Varšava 1965, strán 210) nie sú púhym doplnením, resp. prepracovaním ich známych prác. To sa týka predovšetkým vzťahu uvedenej práce Jána Szczepeńskiego k jeho snád' najznámejšej práci, ktorá vyjde koncom t. r. v českom preklade (*Elementarne pojęcia socjologii*, 2. vyd., Varšava 1965). I keď autor v novšej práci vychádza z poňatia kategórií známeho zo Základných pojmov, je jej základnou funkciou ukázať, ako fungujú vnútorné mechanizmy niektorých závažných spoločenských procesov súčasných spoločností — spoločností industriálnych (str. 5). V tejto súvislosti ide predovšetkým o problémy práce a techniky práce, rodiny a výchovy mládeže, diferenciacie a rozvrstvenia spoločnosti, o otázky moci, konfliktov, o vízie lepšieho sveta, zložité otázky náboženstva, ideológie, vedy a pod.

Takéto komplexné skúmanie problematiky industriálnych spoločností už samo so

Mnohé problémy skôr nadhadzuje, než rieši. Preto jej význam je skôr v podnetoch, ktoré prináša, než v samom teoretickom riešení.

sebou prináša celý rad základných metodologicko-teoretických problémov východiskového chápania tohto typu spoločnosti, ktorý pokladá drvivá väčšina nemarxistických sociológov vzhľadom na existenciu socializmu a kapitalizmu za jednotný typ spoločnosti, ktorý možno len kvantitatívne diferencovať (takto napr. chápe túto spoločnosť západonemecký sociológ Dahrendorf).

Treba si však všimnúť, že sú tu mnohé problémy, ktoré nie sú len formálne vhodné, ale ktoré vyplývajú z objektívne pôsobiacich tendencií a zákonitostí vedeckotechnickej revolúcie.

Aktuálnosť Szczepeňského publikácie spočíva v tom, že v hutnom náčrtku problémov súčasnej spoločnosti ukazuje na teoretickú nevyhnutnosť riešenia problémov „priemyselných spoločností“ charakterizovaných masovou, strojovou výrobou statkov a služieb v podnikoch odlúčených od rodiny, vyrábajúcich podľa zásad rozsiahlej delby práce (11). V rozhodujúcej miere určuje povolanie pozície osobnosti v spoločnosti. Rozhodnutie o volbe povolania javí sa ako rozhodnutie o smere formovania, určuje intelektuálnu stránku osobnosti; vymedzuje jej miesto v spoločenskej delbe, v spoločenských skupinách, určuje ďalej, aké systémy hodnôt, vzory správania osoba prijme. Mimoriadna závažnosť týchto problémov súvisiacich s tvorbou axiologických systémov nebola dostatočne docenená.

Reflexom koncepcie industriálnej spoločnosti javiacej sa v teoretickej rovine ako „organizačná spoločnosť“ (Organizational